

Голові
спеціалізованої вченої ради Д 74.053.01
в Уманському державному
педагогічному університеті
імені Павла Тичини

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Петренко Оксани Борисівни

на дисертаційне дослідження **Коміренка Юрія Анатолійовича**

«Розвиток системи виховання в кадетських корпусах України в середині XIX – на початку XX століття», подане на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук за спеціальністю

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Сучасна соціокультурна ситуація в Україні, війна на Сході, анексія Криму детермінують виховання в учнівській молоді національної свідомості, налаштованості на осмислення національних моральних та культурних цінностей, патріотизму. У цьому контексті набувають актуальності дослідження, спрямовані на вирішення нагальних проблем освіти й виховання, серед яких – підготовка молодого покоління до захисту Батьківщини. З огляду на це, актуалізується потреба дослідження історії кадетських корпусів України, що стали свого часу генератором військово-патріотичного виховання молоді.

Аналіз досвіду виховання кадетів як майбутніх офіцерів у військових закладах освіти в середині XIX – на початку XX ст. свідчить, що педагоги та вихованці кадетських корпусів здійснили значний внесок у збереження та розвиток української та світової культури, мистецтва, науки, спорту. Частина випускників кадетських корпусів виборювала незалежність і соборність України й становила українську військову еліту в період існування Центральної Ради, Української Народної Республіки, Української Держави, Західно-Української Народної Республіки. Тому переосмислення педагогічного досвіду кадетських корпусів не лише сприятиме ефективному здійсненню військово-патріотичного виховання, а й уможливить реконструювання й творче упровадження цього досвіду в закладах військової освіти України. У цьому контексті виконане Ю. А. Коміренком дисертаційне дослідження є, безперечно, актуальним.

Актуальність проблеми посилюється потребою об'єктивного осмислення історико-педагогічного досвіду та недостатньою науковою розробленістю проблеми, позаяк більшість досліджень діяльності кадетських корпусів були ідеологічно заангажованими, відображали основні постулати то радянської, то російської ідеології, практично повністю ігноруючи специфіку діяльності військових закладів освіти, які функціонували в українських губерніях.

Важливо відзначити, що дисертаційне дослідження виконане відповідно до науково-дослідної теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер № 0111U009198).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертантом з'ясовано, що в першій половині ХІХ ст. з метою усунення на українських землях залишків автономії й місцевої культури та намаганням їх зрусифікувати, у сфері освіти було зроблено певні кроки, зокрема відкрито Харківський і Київський університети й засновано Полтавський і Київський кадетські корпуси як оплоти царизму. Однак практична діяльність цих закладів дала неочікувані результати: університети стали осередками Громад, а їх випускники, працюючи в кадетських корпусах, прищеплювали українофільські ідеї своїм вихованцям.

Заслуговує на увагу теза Ю. А. Коміренка про те, що в українських кадетських корпусах відбувалося протистояння «прогресивної» і «консервативної» педагогічних систем, на яке впливала громадсько-просвітительська ідеологія, спрямована на самозбереження культурно-національної ідентичності українців і опір тотальній русифікації, тоді як у решті кадетських корпусів, попри проникнення прогресивних ідей у навчально-виховну систему, брала верх офіційна педагогіка, принципово спрямована на збереження й оборону царату.

Також суттєвим науковим здобутком здобувача вважаємо висновок про те, що специфіку навчально-виховного процесу локальної педагогічної системи визначають два чинники, від яких залежить успішність її функціонування, це – етнокультурне і життєве середовище конкретного закладу освіти, яке формує в ньому відповідні умови оточення – атмосферу чи «дух» закладу.

У дослідженні, окрім застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів історії педагогіки, використано дослідницький інструментарій суміжних дисциплін, зокрема біографістики, геральдики, генеалогії, демографії, етнопсихології, психолінгвістики, психоаналізу, культурології, літературознавства, соціології та ін. (для об'єктивного аналізу історіографічних джерел особового походження (діаріушів, автобіографій, епістолярій, мемуарів), що дало змогу здобувачеві розширити традиційну методологію історико-педагогічного дослідження.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертаційна робота Ю. А. Коміренка є цілісним історико-педагогічним дослідженням, у якому завдяки аналізу і систематизації фактичного матеріалу із значної кількості груп джерел, що подають відомості про кадетські корпуси України та факти, пов'язані прямо чи опосередковано з їх історією і функціонуванням (420 найменувань, з них 14 архівні матеріали) *уперше*:

виявлено організаційно-педагогічні засади розвитку системи виховання в кадетських корпусах України в середині ХІХ – на початку ХХ століття, а саме: засадничі принципи підготовки фахівців у військових закладах освіти; специфіку організації діяльності кадетських корпусів; особливості виховної системи у формуванні особистості кадета в досліджуваний період (реалізація концепції виховуючого навчання; поєднання суворої вимогливості й любові до вихованців як визначальна риса виховної системи і педагогічна традиція; упровадження концепції триєдності розумового, морального і фізичного виховання).

Подальшого розвитку в дослідженні набула характеристика історіографії та систематизація джерельної бази дослідження діяльності кадетських корпусів України в середині ХІХ – на початку ХХ століття із врахуванням етнокультурних і територіально-регіональних ознак.

Уточнено соціально-політичні, культурно-громадські та науково-педагогічні передумови становлення та етапи розвитку кадетських корпусів в Україні у досліджуваний період.

До наукового обігу уведено маловідомі та раніше невідомі документи, історичні факти, пов'язані з діяльністю кадетських корпусів України в середині ХІХ – на початку ХХ ст.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, а також їх достовірність забезпечуються й належною джерельною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць і загалом не викликають сумніву. Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструє культуру наукового мислення здобувача, його вміння синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження Ю. А. Коміренка достатньо обґрунтовані й достовірні.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота Ю. А. Коміренка містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання, яке передбачало визначення та розкриття організаційно-педагогічних засад розвитку системи виховання в кадетських корпусах України в середині ХІХ – на початку ХХ століття.

Значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення і результати дослідження *упроваджено* у практику роботи трьох закладів вищої освіти України, що підтверджено відповідними довідками.

Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертанта у 16 науково-практичних конференціях різного рівня (міжнародних, всеукраїнських, регіональних).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Можна погодитися з практичною значущістю пропонованого дослідження, позаяк матеріали дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії військової освіти, історії педагогіки, соціальної педагогіки, історії України; для розширення, доповнення та оновлення змісту навчальних курсів: «Історія педагогіки», «Теорія і методика виховання», «Військова справа»; для написання підручників та посібників з історії педагогіки, навчальних посібників та узагальнювальних праць з історії військової справи України.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі – «**Історія становлення і розвитку кадетських корпусів в Україні середини XIX – початку XX століття**» – проаналізовано історіографію проблеми та джерельну базу дослідження; висвітлено передумови становлення кадетських корпусів, схарактеризовано етапи розвитку кадетських корпусів в Україні середини XIX – початку XX ст.

Вважаємо, що залучення мемуарів та їх аналіз дав Ю. А. Коміренку змогу виявити специфіку системи виховання кадетських корпусів Наддніпрянщини й вивести їх із загальноросійського контексту та поставити питання про подальше дослідження історії й діяльності цих військових закладів освіти в українському національно-культурному контексті, що відповідає сучасним запитам вітчизняного гуманітарного знання, зокрема у сфері історико-педагогічної науки.

Цінним вважаємо те, що такий підхід сприяв висвітленню розвитку системи виховання в цих військових закладах освіти під обраним у дослідженні етнокультурним кутом зору. Важливим критерієм у відборі й аналізі значної кількості джерел є територіально-регіональні ознаки, а саме: приналежність джерел до певної культури – української чи російської.

Здійснений аналіз джерел дав здобувачеві змогу у розвитку кадетських корпусів України із середини XIX до початку XX століття коректно виокремити чотири етапи, пов'язані зі змінами у сфері військової освіти та у сфері соціально-політичній: 1) етап започаткування процесу підготовки вихованців у новостворених на українських землях кадетських корпусів (Петровського Полтавського і Володимирського Київського) – з 1840 по 1864 рр.; 2) етап реформування кадетських корпусів, зміщення акцентів у підготовці на

загальноосвітній напрям (реформування кадетських корпусів у військові гімназії) – з 1865 по 1882 рр.; 3) етап поновлення кадетських корпусів та посилення військового напрямку у підготовці вихованців (зворотна реорганізація Петровської Полтавської і Володимирської Київської військових гімназій у кадетські корпуси, відкриття і розвиток Одеського Великого князя Костянтина Костянтиновича й Сумського Михайлівського кадетських корпусів) – з 1882 по 1917 рр.; 4) етап українізації імперських кадетських корпусів, їх реорганізації, закриття й евакуації – з 1917 по 1920 рр.

У другому розділі – **«Організаційно-змістові засади діяльності кадетських корпусів України середини ХІХ – початку ХХ століття»** – з'ясовано специфіку організації освітнього процесу й проаналізовано учнівський та викладацький склад кадетських корпусів досліджуваного періоду; висвітлено особливості формування педагогічного складу кадетських корпусів у контексті розвитку вітчизняної школи та педагогічної думки; охарактеризовано зміст підготовки військових фахівців у кадетських корпусах України в середині ХІХ – на початку ХХ століття.

Досить обґрунтовано, на нашу думку, дисертант стверджує, що підготовка фахівців у військових закладах освіти базувалася на засадничих принципах військової дисципліни, військової моральності, товарищескості як доміанти колективного корпоративного виховання, патріотизму, що формувався протиріччями між вірнопідданськими інтенціями та прищепленням любові й шанобливого ставлення до культури рідного народу.

У розділі здобувачем з'ясовано, що у стінах українських кадетських корпусів, насамперед Полтавського і Київського, відбувалося відверте протистояння двох педагогічних систем, побудованих на вкрай відмінних ментальних засадах і непримиренних системах цінностей – гуманістичній і авторитарній, які формували у вихованців принципово різні світоглядні поняття й морально-етичні пріоритети.

У третьому розділі – **«Особливості системи виховання українського кадета в середині ХІХ – на початку ХХ століття»** – здійснено аналіз Концепції виховуючого навчання в практиці кадетських корпусів України; визначено визначальні характеристики виховної системи кадетських корпусів; охарактеризовано концепцію триєдності розумового, морального і фізичного виховання в діяльності кадетських корпусів у досліджуваній період.

На основі здійсненого аналізу дисертант доводить, що кадетські корпуси не тільки були кращими у справі виховання і навчання серед решти губернських військових закладів освіти інтернатного типу, а й сформували значну плеяду військових педагогів, які розвинули педагогічну традицію українських кадетських корпусів, специфіка яких визначалась поєднанням вимогливості і любові як головного критерію у ставленні наставників до вихованців.

На основі проведеного аналізу, а також теоретичних знань у сфері історії педагогіки запропоновано висновки, обґрунтованість яких підтверджується всім змістом дослідження.

Дисертаційна робота Ю. А. Коміренка за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Ю. А. Коміренка, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Не зовсім погоджуємося з назвою п. 2.3 «Зміст підготовки військових фахівців у кадетських корпусах України в середині XIX – на початку XX століття», позаяк в означеному підрозділі дисертації, на нашу думку, охарактеризовано не зміст підготовки військових фахівців у кадетських корпусах України у визначених хронологічних межах, а швидше описана діяльність окремих педагогів, які працювали в кадетських корпусах.

2. Вважаємо, що у розділі 3 «Особливості системи виховання українського кадета в середині XIX – на початку XX століття» потребує підсилення розкриття саме *системи виховання* в кадетських корпусах досліджуваного періоду через взаємозв'язки між окремими заходами, формами, методами і т. п. Тим паче, що у розділі 2 (с.75) автором здійснювалась спроба розкрити діяльність кадетських корпусів через компоненти системи освіти, запропоновані американським педагогом Ф. Г. Кумбсом, але вона не знайшла свого завершення.

3. Також, на нашу думку, доцільним у третьому розділі було б представити характеристику змісту позакласної виховної роботи, дозвіллевої діяльності, які здійснювались у кадетських корпусах досліджуваного періоду.

4. У додатки до роботи Ю. А. Коміренко включив списки випускників кадетських корпусів і біографії окремих з них, які, хоча й містять багато цікавих фактів й слугують свідченням скрупульозності здобувача, все ж носять опосередкований характер щодо проблеми дослідження і значно виходять за межі визначеного темпорального поля.

5. На нашу думку, здійснене дослідження уможливило розширення уявлення сучасної педагогічної науки про розвиток системи виховання в кадетських корпусах України в середині XIX – на початку XX століття. Однак можливість екстраполяції отриманих результатів у сучасну педагогіку й систему військово-патріотичного виховання у роботі не окреслена, що, вважаємо, збіднює практичне значення дослідження.

6. З огляду на актуальність теми та історико-педагогічну цінність джерельної бази дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне побажати дисертанту видати монографічне видання, що уможливить широкий доступ науковій спільноті до представлених у роботі матеріалів.

Утім, висловлені зауваження та побажання – не виклик автору дослідження, вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є швидше приводом для наукової дискусії та науково-методологічної рефлексії.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 19 одноосібних наукових працях, серед яких: 7 статей, які відображають основні наукові результати дослідження (з них 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях), 12 – апробаційного характеру. На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення й висновки, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Зазначимо, що структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Ю. А. Коміренка «**Розвиток системи виховання в кадетських корпусах України в середині ХІХ – на початку ХХ століття**» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне і прикладне значення, повністю відповідає паспорту спеціальності, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо докторських дисертацій, а її автор – Коміренко Юрій Анатолійович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
професор, завідувачка кафедри
теорії і методики виховання Рівненського
державного гуманітарного університету

О. Б. Петренко

